

Orta Dođuyu İbn Haldunca Anlama Yönünde Bir Not

Sina Akşin*

Batılıların Orta Doğu dedikleri bölgenin pek çok tanımı var. Yerine göre Arap ülkeleri anlaşılıyor, yerine göre buna İnan'ı da ekliyorlar. Bazen Orta Doğu Uzak Dođudakiler dışında Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları yerler anlamında kullanılıyor. O zaman Türkiye, hatta Orta Asya, Pakistan da giriyor.

Fiziksel coğrafya açısından bakınca Fas'tan Kuzeybatı Hindistan'a, Orta Asya'dan Çin'in kuzeyine çöllük ülkelerdir. Burada kimi büyük nehirler tarımı besleyen ara bölgeler oluşturuyor. Nil, Dicle, Fırat, İndus, Seyhun, Ceyhun böyle çölde akan, çevresinde tarım yapılabilen akarsulardır. Fas'tan Çin'in kuzeyine uzanan dünyanın bu geniş çöl kuşağında, sözü edilen nehirler boyunca ve Akdeniz, Kızıldeniz, Hint Okyanusunda, Hazar Denizi'nin kıyı şeritlerinde de bir miktar tarım yapılabilir.

Onun dışında çoğunlukta olan çöl ya da çölümsü yerlerin insanlarına bedevi deniyor.

İşte büyük Arap bilgini, Ümit Hassan'a göre toplumbilimin kurucusu İbn Haldun (1332-1406) İslam tarihini inceleyerek çöl ülkelerinin ekonomi politikasını çözmüştür. Ona göre iki tür toplum vardı: bedeviler toplumu ve medeniler toplumu. Bedevilerin göçebe hayvancılıkla geçinen çöl insanları olduğunu gördük. Medeniler tarım yapan köylüler, ticaret ve zanaatla uğraşan kasaba ve kent halkıdır.

Bedeviler kandaş (birbiriyle akrabalık ilişkileri bulunan ya da öyle olduğuna inanan) aşiret düzeyinde yaşarlar. Aralarında Haldun'un "asabiyet" diye tanımladığı sıkı bir dayanışma bağı vardır. Çok savaşkandırlar, eğitim görmemiş cahil insanlardır, yalan dolan bilmezler. Zaman zaman medenilere (köy, kasaba, kentlere) saldırıp yağma ederler.

Bedeviler kimi zaman medenilere çok güçlü bir saldırı yöneltirler ve medeniler

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi. Emekli Öğretim Üyesi.

de 'kıvama' gelmişse, bedeviler medenilerin devlet düzeninin yıkmayı başarırlar, ülkeye el koyarlar. Köy, kasaba, kentlere yerleşirler. Aşiret reisi yıkılan devletin padişahının sarayına yerleşir. Artık yeni bir devlet doğmuştur. Bu, bedevilerin bir medenileşme sürecidir. Köylere yerleşenler tarım öğrenirler, kasaba ve kentlere yerleşenlere oradaki yaşama ayak uydurmaya çalışırlar. En esaslı eğitim süreci eski aşiret reisi, yeni padişahıdır. Sarayda oturmaya alışmak durumundadır. Yeme, içme adetlerini, giyim kuşam usullerini, protokol kurallarını, devlet yönetme yöntemlerini, müziği, edebiyatı öğrenmek durumundadır.

İl padişah bu işleri yalan yanlış öğrenmeye başlar. Onun oğlu daha iyi öğrenir. Dördüncü padişah artık tam bir medenidir. Bu arada yüz yıl kadar bir süre geçmiştir. Fakat geçen bu zaman boyunca yeni devletin dördüncü padişahı ve adamları medeni oldukları ölçüde asabiyetlerini, yani dayanışmalarını (aşiretlerinin mensuplarına kardeş değil hödük muamelesi yaparlar) ve savaşkanlıklarını yitirmişlerdir. Dolayısıyla artık güçlü bir bedevi akınıyla yıkılmaya aday bir kıvama gelmişlerdir.

Görülüyorki Fas'la Çin'in kuzeyi arasındaki çöl kuşağında devletlerin ortalama ömürleri genellikle 100 – 120 yıl ya da dört padişahın hükümrânlığı kadar uzundur. Her yüzyılda bir yeniden uygarlaşmaya sıfıra yakın bir noktadan başlamak sürecinin uygalık, kültür ve bilim birikimini aksattığı bir gerçektir. Dolayısıyla ilerleme olmamakta, ya da olsa bile yavaş olmaktadır.

Bu, 14. yüzyılın sonlarında yapılmış bir çözümlerdir. Bunun günümüzde geçerliliği olabilir mi? Kuramsal olarak bakıldığında olması gerekir diye düşünülebilir. Çünkü çöllere olduğu gibi duruyor, içlerinde çöl insanları, yani göçebe hayvancılıkla geçinen ve kandaş aşiret düzeninde yaşayan insanlar da var. Ama tabii değişmiş olan birçok koşullar var. Günümüz medenilerinin devletleri çağcıl silahlarla donanmış ordulara sahipler. Bedevilerin zorla medenilerin bu devletlerinin ele geçirmesi pek zor. Ama çok - partili düzenin bulunduğu ülkelere aşiretlerin belirli bir partiyi ya da partileri etkileyerek, hatta kendileri parti kurarak siyasete ağırlıklarını koymaları olanaklıdır. Söz konusu parti ya da partilerin tutucu, sağcı bir çizgide olmaları beklenebilir.

Bugünkü dünyada Suudi Arabistan ilginç bir durum arz ediyor. Suudiler bir aşiret. 1920'lerden beri bütün Arabistan'a egemendirler. Bunlar İbn Haldun modelinin tersine, devletleştirdikleri halde medenileşmeyen, medenileşmeye karşı direnen bir aşirettir. Örneğin, pek çoğu bugün kent ve kasabalarda oturdukları halde (kentli nüfus yüzde 70'in üstündedir) bedevi kıyafetlerini bırakmamışlar, ısrarla çöl giysilerini giymeye devam etmişlerdir. Tutuculukları

hem bedeviliklerinden, hem de ideolojilerinden kaynaklanıyor. Çünkü bunların İslamiyet inancı İslam'da var olan bütün mezhep ve tarikatların en tutucusu olan Vahhabiliktir. Vahhabiler, İslamiyeti Peygamberin zamanındaki biçimine döndürmek iddiasındadırlar. Peygamberin zamanından sonraki her şey bidattır (yenilik) ve haramdır. Örneğin tespih, minare bidattır. Müzik, mezar ziyareti, kahve, tütün haramdır. (Günümüzde Vahhabilikte bazı gevşemeler olmuştur. Örneğin en çağcıl teknolojileri rahatça kullanmaktadır) Şeriat bütün dallarıyla yürürlükte olup, hırsızların elleri kesilmektedir. 1960'lara değin Şeriata uygun olarak köle pazarlarında resmen köle ticareti yapılmaktaydı. Köleliğin el altından hâlâ sürdürülmekte olduğu iddiaları var.

Suudi Arabistan ABD'nin üçte biri büyüklüğünde koca bir ülke, koca bir ülke. Tarıma elverişli toprakları sadece % 2. Buna karşılık engin bir petrol denizi üzerinde oturuyor. Dünyada petrol rezervi en yüksek ülke (260 milyar varil, ondan sonra gelen Irak'ınki yalnızca 100 milyar varil). Bu sayede petrol dış satımından kaynaklanan muazzam bir zenginliği var. Bu büyük zenginlik sayesinde Arap dünyasında olduğu denli, bütün İslam âlemini, zaman zaman onun dışındaki yerleri de paralarıyla etkilemektedirler. Demek ki Arap ülkelerinden çağcılılaşma, laiklik, kadın hakları geliyemiyorsa bunun nedenlerinden biri Suudi etkisidir, onların para gücüdür.

İbn Haldun'a dönersek, onun zamanında medeniler bedevilerin silahlı saldırılarından, medenileşmiş devletleri yıkmasından etkileniyorlardı. Günümüzün bedevileri olan Suudiler ise fizikî saldırılarla değil, parayla etkilerini yürütüyorlar. ABD ile öteden beri pek sıkı fıkı olan ilişkileri, ellerini büsbütün güçlendirmektedir.

Suudi Arabistan'ın bu durumu 19. Yüzyılda Rusya'nın durumunu da anımsatıyor. O yüzyıl boyunca Rusya Fransız devrimine, Napolyon'a, 1830 ve 1848 devrimlerine karşı, özellikle Doğu Avrupa'da etkin bir savaşım verdi. Liberal, ulusçu hareketleri bastırmak için ordularını göndermekte duraksamadı. Öte yandan, 1877 – 1878 Osmanlı – Rusa Savaşı (93 Harbi) Rusların Osmanlı topraklarının almak için emperyalist bir savaş olduğu denli, belki de 1876 Osmanlı Meşrutiyetine karşı bir savaş niteliğini de taşıyordu. Çünkü Rusya iftihar ederek kendini mutlakiyetin kalesi ve şampiyonu ilan ederken burnunun dibinde, hele Müslüman bir ülkenin meşrutiyet olmasına tahammül edemezdi. Muzaffer Rus Ordusu Yeşilköy'e dayandığında Abdülhamit Meclisi dağıttı ve ondan sonra 1980'e değin Kanun-u Esasi yalnızca kağıt üzerinde kaldı. Bundan dolayı Rus Çarının Abdülhamit'le dostça ilişkiler sürdürdüğünü görüyoruz. Siyasal düzenler birbirlerine benzediği için iki hükümdar birbirlerine yakınlık duyuyorlardı. Çar

yaz tatili için Kırım'a geldiğinde, 'hoş geldin komşu' demek için Abdülhamit beraberinde armağanlar götüren heyetler gönderiyordu. Çar da lütfedip bu ziyaretleri olumlu karşılıyordu.

Fakat Rusya 1904 – 1905 Rus – Japon Savaşında yenilgiye uğrayınca ülkenin içi karıştı, ilk Sovyet Devrimi patlak verdi (1905). Sonuç olarak Çar meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Böyle mutlakiyetin kalesi yıkılınca, uluslararası zincirleme bir tepkiyle İran, Çin ve Osmanlı Devleti de meşrutiyet oldular, mutlakiyetler yıkıldı.

Bu örnekten giderek belki de denebilir ki Suudi Arabistan'da bir düzen değişikliği olursa, İslam âleminde ve özellikle Arap ülkelerinde çağcılılaşma, laiklik, kadın hareketleri gelişecektir. Yok, böyle bir düzen değişikliği olmazsa da bu tür hareketlerin gelişmesinin zor olacağı tahmin edilebilir.